

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ СТАТЕЙ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ «ТИЖДЕНЬ»

Вікторія Повх

victoriapovkh@gmail.com

Сергій Засєкін

s.zasyekin@gmail.com

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Received November 2, 2018; Revised November 9, 2018; Accepted December 3, 2018

Анотація. У статті проаналізовано психолінгвістичні особливості англomовного перекладу газетно-журнальних текстів. Виявлено актуальність публіцистичного стилю у державному та міжнародному масштабах та його вплив на формування суспільних відносин. Описано причини необхідності використання лексичних трансформацій, подано основні тези щодо їх вживання при перекладі. Проаналізовано, що застосування лексичних трансформацій залежить від особливостей мовних систем та їх стилістичних характеристик. У статті продемонстровано аналіз перекладу як процес когнітивної обробки інформації та висвітлено етапи когнітивних процесів, якими послуговується перекладач під час перекладацької діяльності. Доведено, що застосування лексичних трансформацій вимагає соціокультурної перекладацької компетенції, наявності екстралінгвістичних або фонових знань культури та мови обох народів, які безпосередньо впливають на формуванні свідомості та підсвідомості особистості. Окреслено, що з психологічного погляду перекладач також здійснює мовну діяльність, створюючи текст перекладу. Мова як засіб комунікації містить у собі важливий механізм та посідає вагомe місце у когніції людини, тому сутність природи перекладу полягає у створенні додаткових зв'язків між встановленням відповідності лінгвістичних та психологічних складових двох мов.

Ключові слова: переклад, лексико-семантичні трансформації, психолінгвістика, журнал «Український тиждень».

Povkh, Viktoriia; Zasiakin, Serhii. Psycholinguistic Aspects of Lexical and Semantic Transformations While Translating *The Ukrainian Week* Articles.

Abstract. Among the main goals of the study were to identify the psycholinguistic features of translating *The Ukrainian Week's* articles into English. One interesting finding is that the translating process inevitably involves using lexical and semantic transformations brought to life both by the features of source and target language systems and their stylistic characteristics. Another important finding was that the translation is a process of cognitive information processing. Accordingly, we can infer the stages of cognitive processes used by the translator during translation activity. This result may be explained by the fact that the use of lexical transformations requires sociocultural translation competence, extralinguistic or background knowledge of both languages and cultures. This observation may support the hypothesis that sociocultural competence affects the formation of individual consciousness in a direct way. It is possible, therefore, that the translator also carries out linguistic activity by creating the target text

from the psychological point of view. Language as a means of communication implies an essential mechanism and takes a significant place in human cognition. A possible explanation for this might be that the essence of translation is to create additional links between the linguistic and psychological components in two languages.

Keywords: translation, lexical and semantic transformation, psycholinguistics, The Ukrainian Week magazine.

1. Вступ

Численний обсяг інформації, який ми отримуємо та споживаємо з письмових джерел, перекладений з інших мов. Сьогодні англійська мова володіє статусом міжнародного засобу спілкування, а тому виникає потреба в транслюванні інформаційних видань державного рівня англійською мовою для передачі повідомлення у міжнародному масштабі. Це зумовлює актуальність використання публіцистичного стилю, оскільки він охоплює широке коло суспільних відносин та використовується у політичних журналах, газетах, на телебаченні, радіо тощо. На сьогоднішній день складно недооцінити вплив засобу масової інформації на свідомість людини. ЗМІ є важливим та доступним конструктом, який уповноважений змінювати та формувати процеси, що відбуваються в суспільстві. Газети та журнали, різноманітні текстові онлайн-видання, як один з важливих видів засобу масової інформації, залучають широкі маси до створення державного інформаційного простору. ЗМІ створює певну ієрархію, адже користувачі, які щоденно споживають потік інформації, мають здатність до формування громадської думки та загальної зміни картини соціуму. Панує думка, що той, хто володіє інформацією, володіє світом. Насправді ж, той, хто має владу над створенням моделі засобу масової інформації, здатний володіти громадською думкою.

Публіцистичному стилю характерна яскрава особливість – це спрямованість не лише висвітлити читачу достовірну інформацію стосовно певних подій, а й також викликати у нього певну емоційну реакцію, спонукати до формування певних висновків чи діяльності або ж змінити та сформувати нові погляди.

Перевага експресивної, емоційно-забарвленої лексики, фразеологічних одиниць, використання скорочень, кліше та слів іноземного походження, а також неологізмів – усе це поза сумнівом належить до мовних особливостей газетно-журнальних текстів (Арнольд, 2002:256), які перекладач повинен взяти до уваги. Здебільшого при здійсненні перекладу інформаційних повідомлень, під час аналізу його семантичних та стилістичних характеристик, структури речення загалом, виникають складнощі у відтворенні цілісної сутності тексту, що не може гарантувати його адекватність. Як і пошук аналогу фразеологічних одиниць, так і переклад мовних кліше створюють труднощі для перекладу, оскільки він повинен проявити свою компетентність та розпізнати ці мовні одиниці у тексті оригіналу (Алексеева, 2001:198-199).

Переклад – це діяльність, яка вимагає застосування певних знань та навиків не лише з точки зору лінгвістики, а й з точки зору психології.

Психолінгвістичний аспект полягає в тому, що переклад – це складний мовний та когнітивний процес, який націлений на відтворення мови оригіналу засобами іншої мови та передбачає роботу з розумінням тексту, наявним досвідом людини, рефлексією та інтроспекцією.

Якщо аналізувати переклад як процес когнітивної обробки дискурсу, то йому властиві всі когнітивні процеси обробки інформації. Розуміння тексту оригіналу є проміжковим етапом у процесі перекладу, адже воно лише створює ґрунт для наступної стадії перекладацького процесу, а саме продукування одиниці перекладу (Карабан, 2001:102). Крім того, актуальність когнітивних аспектів дослідження мови зростає, оскільки мова як засіб комунікації є важливим механізмом, що посідає вагоме місце в когніції людини.

Отже, під час перекладу інтерпретатор здійснює такі психолінгвістичні процеси: 1) сприймає текст мови оригіналу; 2) аналізує образ світу, який зображено у тексті та співвідносить його з образом світу вихідного тексту; 3) зіставляє семантичні одиниці тексту з семантичними одиницями та культурою іншої мови; 4) оцінює варіанти перекладу з метою якнайточнішої передачі інформації мови оригіналу та образу світу в цілому; 5) приймає остаточне рішення стосовно перекладацького варіанта; 6) здійснює переклад на цільову мову.

М. М. Бахтін наголошував складну сутність природи комунікаційних процесів. Він стверджував, що створення словесних значень вимагає встановлення зв'язків між зоровими, моторними, слуховими реакціями у процесі тривалого й організованого соціального спілкування між людьми (Бахтин, 1979). Під час перекладу створення словесних значень значно ускладнюється завдяки утворенню додаткових зв'язків між встановленням відповідності мовних та психологічних складових двох різних мов. Він вважав, що підсвідоме враження входить до контексту людської свідомості, а взаєморозуміння століть та тисячоліть народів, націй, культур забезпечує складну єдність всього людства, всіх людських культур (Бахтин, 1979:369).

Упродовж перекладу інформаційних текстів велике значення відіграє застосування лексичних трансформацій, тому що вони здійснюють ефективну та адекватну передачу лексичних елементів мови оригіналу (Рецкер, 1973:101).

2. Методи дослідження

Мета цієї розвідки полягає у визначенні психолінгвістичних аспектів застосування перекладачами лексичних трансформацій під час перекладу на англійську мову статей із двомовного українського онлайн-видання «Тиждень»/ *The Ukrainian Week*. Відібрано було 6 статей українською мовою та їхні переклади (25 сторінок оригіналу та 25 сторінок перекладу).

Матеріал дослідження зумовлює використання відповідної методики, а саме контекстуального та зіставного аналізу тексту оригіналу та перекладу.

Головним при розгляді тексту оригіналу та перекладу є трансформації, який разом з вищепереліченими методами дає можливість визначити проблематику перекладу та виявити його особливості. Варто зазначити, що реалізація порівняльного методу можлива лише за наявністю теоретичних даних, які дають змогу охарактеризувати основні властивості взаємозв'язку тексту оригіналу та вихідного тексту.

3. Процедура дослідження й обговорення результатів

Використання перекладацьких трансформацій, зокрема лексичних, пов'язане перш за все з тим, що мовне значення не збігається зі значенням еквівалента. Також еквівалентна форма може узагалі бути відсутньою, що підтверджує специфіку синтаксису та семантики в обох мовах (Рецкер, 1973:93-94). До основних типів лексичних трансформацій належить диференціація значення (відсутність безпосереднього еквівалента, переклад здійснюється завдяки пошуку контекстуального відповідника), конкретизація значення (ширше значення в оригіналі стає вузьким значенням у тексті перекладу), генералізація значення (протилежність конкретизації), смисловий розвиток (заміна слова або його значення логічним розвитком значення слова мови оригіналу), антонімічний переклад (заміна слова, словосполучення на протилежну їм форму) та цілісне переосмислення (передача змісту мови оригіналу засобами іншої мови, у якій відсутні еквіваленти певних слів) тощо (Максімов, 2010).

Яскравим прикладом лексичної трансформації контекстуальної заміни слугує **диференціація** (*Так, дехто, перебуваючи в полоні радянського бачення історії, потрапляє в пастку* (7). - *Under the spell of the soviet vision of history, some people fall into the trap* (8).), **конкретизація** (*Інакше справу Януковича, яка триває майже півтора року, довелося б слухати від самого початку* (9). - *Otherwise, the Yanukovich case, which has been underway for nearly 18 months, would have had to go back to square one* (10).), **генералізація** (*Отоді навіть останнє французьке село дізнається, що така держава існує* (11). - *Then even every single French village would know that such a place exists* (12).), **смисловий розвиток** (*Чи справді Європі загрожує хвиля сучасного антисемітизму?* (13). - *Is Europe facing a wave of modern antisemitism?* (14).), **антонімічний переклад** (*Безперечно, і за правління консерваторів не обходилося без скандалів* (15). - *Of course, there have still been plenty of scandals* (16).), **цілісне переосмислення** (*Якщо деякі нації вірять в авторитарну владу чи вищість чоловіків над жінками, то й нехай* (17). - *If some nations believe in authoritarian rule or in the superiority of men over women, let them do* (18).)

Аналіз статей дав змогу встановити частотність застосування таких лексичних трансформацій, як диференціація, конкретизація, генералізація, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсація втрат, додавання, опущення слів та цілісне перетворення.

Таблиця 1

Частотність застосування лексичних трансформацій під час перекладу з української мови на англійську

Лексичні трансформації	Кількість	%
Диференціація	32	16,4
Конкретизація	39	20
Генералізація	51	26
Смисловий розвиток	31	16
Антонімічний переклад	17	9
Компенсація втрат	7	3,5
Додавання слів	6	3
Опущення слів	3	1,5
Цілісне перетворення	9	4,6
Разом	195	100

Аналіз емпіричного матеріалу дав можливість виявити, що найбільш поширеною лексичною трансформацією є генералізація, тобто заміна лексичної одиниці мови оригіналу, якій характерне вузьке значення, одиницею мови перекладу з ширшим значенням. Наприклад:

Люди там почуваються незручно, коли йдеться про ідентичність та культурні питання; вони фантазують про нейтральне суспільство, у якому всі культури, релігії та способи життя мають існувати на паритетних засадах (7). - People feel uneasy with identity and cultural issues, they fantasize a neutral society where every culture, religion, way of life should have an equal share (8). Перекладач вирішив застосувати прийом генералізації, використовуючи широке значення слова “*uneasy*” у значенні “*незручно*”.

Понад те, на момент масового надходження цих справ він виконував обов'язки голови суду (9). - What's more, when a massive wave of such cases came to the courts, he was the acting chief justice (10). У даному прикладі здійснюється заміна вузького поняття “*масове надходження цих справ*” на загальне “*massive wave of such cases*”.

Загальна кількість використання генералізації сягає 26 %, або 51 випадок уживання.

Упродовж дослідження було також встановлено 32 випадки застосування диференціації, наприклад:

Відтак окрім відданості Європи Україні там усе ж є певний спротив і незрозуміння (7). - This situation introduces reluctance and misunderstanding in the midst of Europe's commitment for Ukraine (8).

“*Спротив*” є словом абстрактного поняття, яке вимагає після себе конкретизації, тому перекладач вжив “*reluctance*”, що означає “*спротив дії*”.

Звісно, такою риторикою послугуються й зловживають про кремлівські коментатори, але вона знаходить відгук і серед людей, що співчували

Майдану (7). - *This rhetoric is used and abused by pro-Kremlin people of course, but it also finds an echo among people more sympathetic to the Maidan* (8). Даний приклад демонструє заміну абстрактного поняття “відзук” на непрямий йому відповідник “echo”. У реченні також застосовано прийом конкретизації.

Наступним видом лексичної трансформації за частотністю є конкретизація значень, що використовується у 39 випадках при перекладі та сягає 20% від загальної кількості усіх виявлених трансформацій, наприклад:

Удруге увага до нього була прикута, коли влада влаштувала репресії проти учасників акції протесту у 2014-му (9). - *Attention was once again focused on him when the Yanukovich regime began persecuting people involved in the protests of 2014* (10). У даному прикладі відбувається заміна слова широкої семантики “влада” на конкретних представників влади, тобто ми маємо зразок конкретизації з елементами описового перекладу.

Будучи іноземним другом українців, я іноді розумію їх, але вважаю, що їм не варто бути такими нетерплячими чи недооцінювати досягнуті результати (7). - *As a friend from abroad, I understand them sometimes, but I often feel that they should not be so impatient nor underestimate the steps already completed* (8). Перекладач вирішив передати значення словосполучення “досягнуті результати” загальним абстрактним значенням “the steps already completed”.

Під час аналізу було виявлено 16% випадків застосування смислового розвитку, тобто заміна лексичного еквівалента при перекладі на логічно з ним пов’язаний словниковий відповідник :

Лише поглузував із прес-конференції в Києві та впевнено визначив замах на журналіста фейком, хоча розслідування не завершено й судити про якість доказової бази рано (11). - *He only mocked the press conference in Kyiv and confidently identified the attempt to assassinate the journalist as a fake, although the investigation is ongoing and it is too early to judge the quality of the evidence* (12).

Перекладач здійснив заміну наслідку “розслідування не завершено” його процесом “the investigation is ongoing”. У даних прикладах здійснено заміну наслідку процесом.

Загалом, застосування антонімічного перекладу полягає у переході лексичної одиниці вихідної мови на одиницю мови перекладу з протилежним значенням. У практичному матеріалі було також виявлено 17 випадків або 9 % застосування антонімічного перекладу, наприклад:

Передумов для вирішення такої ситуації немає (9). – *Moreover, the conditions for resolving this situation are missing* (10).

Навряд чи вдасться позбутися політичних обвинувачень (9). - *It will be hard for him to avoid accusations of political bias* (10). Дані приклади відображають заміщення форми негативації на протилежну їй форму.

Наступний прийом лексичної трансформації, який було виявлено – це компенсація втрат при перекладі, тобто заміна лексичного елемента оригіналу іншим елементом ідейно-художнього характеру. Всього було виявлено 7 випадків, наприклад:

*Виборець зобов'язаний висловити ставлення до кандидата в письмовій формі, тобто викреслити одне слово в альтернативній парі слів (наприклад, згодний — незгодний) (19). - *The voters can express their opinion the candidate in writing by choosing “I support” or “I don't support” the given candidate (20).* Перекладач застосував у даному тексті перекладу заміну лексичного елементу оригіналу іншим елементом ('згодний — незгодний' на “I support” or “I don't support”).*

Аналіз матеріалу дозволив виявити лише 9 випадків застосування цілісного перетворення, яке викликане повноцінною заміною форми лексичної одиниці, наприклад:

*Подібних сентенцій не перерахувати (11). - *Such sentiments were ten a penny (12).* Перекладач вирішив замінити речення, застосовуючи ідіоматичний вислів “ten a penny”.*

*Канули в Лету старі добрі стандарти часів холодної війни, коли західні інтелектуали активно боролися за радянських дисидентів і політв'язнів (11). - *The good old standards of the Cold War, when Western intellectuals actively fought for Soviet dissidents and political prisoners, have fallen into oblivion (12).**

Перекладач здійснив часткове цілісне перетворення, заміну фразеологізму “канути в лету” на ідіоматичний вислів “to fall into oblivion”.

Аналіз англomовного перекладу на основі українського матеріалу 50 статей онлайн-видання “Тиждень/The Ukrainian Week” дав нам можливість виявити всього 1030 випадків лексичних трансформацій, з яких: 219 випадків диференціацій значення, 215 конкретизацій значення, 216 генералізацій значення, 115 випадків вживання смислового розвитку, 73 випадки антонімічного перекладу, 17 компенсацій втрат, 60 додавань, 62 опущення слів та 53 випадки цілісного перетворення.

За кількісними підрахунками, вживання генералізації коливається у межах (20,9%), смисловий розвиток використовується у перекладі (11%), антономічний переклад (7%), опущення (6%), додавання слів (5,8%), цілісне перетворення (5%). Найменший відсотковий розподіл містить компенсація втрат – 1,6%.

За кількісними підрахунками, ми з'ясували, що відсотковий розподіл лексичних трансформацій загальної кількості слів та словосполучень текстів статей сягає приблизно 50%. Еквівалентний або адекватний переклад можливий лише за достатньою умовою збереження та відтворення інформації, за допомогою лексичних та семантичних елементів мови, які забезпечують перекладацькі трансформації.

4. Висновки

Лінгвальний та позамовний контексти відіграють вагомую роль у сприйнятті тексту. Дискусійним є питання, чи може значення слова виникати за межами певного контексту, адже слово має стільки ж значень, скільки контекстів, у якому воно вживається та актуалізується. У свою чергу контекст залежить від психолінгвістичних чинників, до яких належить його аналіз як

факту психіки людини, аналіз у межах лінгвістичного, енциклопедичного, прагматичного наповнення та наявності позамовних (або фонових) знань, які безпосередньо впливають на формування свідомості та підсвідомості людини, яка думає, говорить та діє (Засекіна, Засекін, 2002:33). Тому один із важливих викликів у застосуванні лексичних трансформацій у перекладі – необхідність пошуку конкретного значення слова чи словосполучення, доречних у певному контексті інформаційного тексту, без спирання на словниковий відповідник.

Неперервний розвиток і міжнародний статус англійської мови створюють необхідність у здійсненні перекладу газетно-журнальних текстів. Дослідження та вивчення питання вживання лексичних трансформацій під час перекладу текстів ЗМІ набуває дедалі більше актуальності, оскільки читач потребує вірогідної інформації та якісного перекладу. Зрозуміло, що трансформації вимагають від перекладача пильності, аби обсяг інформації оригінального тексту не було зменшено чи спотворено. Застосування трансформацій ставить перед перекладачем психолінгвістичне завдання встановлення відповідності лінгвальних та психологічних складових двох мов, а також володіння глибокими знаннями щодо соціуму, культурних рис і особливостей мови джерела й мови-рецептора.

Література

References

- Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика. СПб.: Союз, 2001.
- Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. 4-е изд., испр. и доп. М.: Флинта, 2002.
- Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979.
- Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики: Навчальний посібник. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002.
- Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2001.
- Максимов С. Є. Практичний курс перекладу. К.: Ленвіт, 2010.
- Рецкер Я. Пособие по переводу с английского языка на русский. Ленинград: Просвещение, 1973.

References (translated and transliterated)

- Alekseeva, I. S. (2001). *Professionalnyi Trening Perevodchika*. [Professional Training of Translator]. S.-Petersburg: Soyuz.
- Arnold, I. V. (2002). *Stilistika. Sovremennyi Angliyskiy Yazyk*. [Stylistics. Modern English]. Moscow: Flinta.
- Bakhtin, M. M. (1979). *Estetika Slovesnogo Tvorchestva*. [Aesthetics of Verbal Creativity]. Moscow: Iskusstvo.
- Zasiekina, L., Zasiakin, S. (2002). *Vstup do Psykholingvistyky*. [Introduction to Psycholinguistics]. Ostroh: Ostroh Academy.
- Karaban, V. I. (2001). *Pereklad Angliyskoyi Naukovoyi i Tekhnichnoyi Literatury*. [Translation of Scientific and Technical Literature]. Vinnytsia: Nova Knyha.
- Maksimov, S. (2010). *Praktychnyi Kurs Perekladu* [Practical Course of Translation]. Kyiv: Lenvit.

Retsker, Ya. (1973) *Posobie po Perevody s Angliyskogo Yazyka na Russkiy. [Translation Manual from English into Russian]*. Leningrad: Prosveshcheniye.

Джерела

Sources

<https://tyzhden.ua/Politics/147037>
<https://ukrainianweek.com/Columns/50/150213>
<https://tyzhden.ua/Politics/217683>
<https://ukrainianweek.com/Politics/217874>
<http://tyzhden.ua/publication/215060>
<https://ukrainianweek.com/Politics/215969>
<tyzhden.ua/publication/218333>
<https://ukrainianweek.com/World/218772>
<https://tyzhden.ua/World/45554>
<http://ukrainianweek.com/World/46045>
<https://tyzhden.ua/World/218615>
<http://ukrainianweek.com/World/219714>
<http://tyzhden.ua/History/216348>
<http://ukrainianweek.com/History/218867>